

І. А. Зелінська, аспірантка лабораторії використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

СПОСОБИ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ

Постановка проблеми. Типові криміналістичні характеристики злочинів слугують своєрідними інформаційними базами, які можуть бути використані під час розслідування та судового розгляду. Доцільним є визначення восьми елементів криміналістичної характеристики: 1) спосіб злочину; 2) місце й обстановка; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя й засоби; 5) предмет посягання; 6) особа потерпілого; 7) особа злочинця; 8) типові сліди злочину¹. Ці елементи взаємопов'язані та мають кореляційні залежності. Так, при виявленні факту службового підроблення визначається його спосіб, та на цій основі висувуються версії про особу злочинця, наявність або відсутність зв'язків суб'єкта з пособниками і корупціонерами в органах влади й управління, встановлюється типова «слідова картина» злочину².

Центральний момент у генезі злочинної поведінки – спосіб злочину. Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події³.

У науковій літературі не приділялося достатньо уваги вивченню способу вчинення службового підроблення, що зумовлює труднощі в процесі розслідування цієї категорії злочинів. А тому дослідження способу вчинення службового підроблення відповідає сучасним завданням криміналістики та запитам слідчої практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Способи вчинення службового підроблення в сис-

темі криміналістичної характеристики досліджували такі вчені, як Колесниченко О. Н., Сергєєва Д. Б., Топорецька З. М., Єнікеєв М. І., Кудрявцев В. М., Панов М. І., Зуйков Г. Г., Парасюк Н. М.

Мета статті – висвітлення підходу до розуміння способу службового підроблення та визначення його зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Спосіб злочину – це образ дій злочинця, що виявляється у певній системі операцій і прийомів. У структурі способу злочину вирізняють: способи підготовки, способи вчинення та способи приховування.

У криміналістичному значенні спосіб є ширшим за кримінально-правовий, тому що характеризує не лише суспільно небезпечне діяння, назване у диспозиції, й усю злочинну діяльність. При цьому вчинення злочину може характеризуватися не одним, а комплексом способів (названих або не названих у складі злочину)⁴.

Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики досліджувався багатьма провідними зарубіжними та вітчизняними вченими. М. І. Єнікеєв зазначає, що спосіб вчинення злочину – це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні і характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності⁵.

Визначення, запропоноване В. М. Кудрявцевим, також заслуговує на увагу. Під способом здійснення злочину вчений розуміє сукупність прийомів, які

¹ Колесниченко А. Н. *Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие* (Юрид. ин-т, 1985) 93

² Сергєєва Д. Б., Топорецька З. М. *Криміналістична характеристика службового підроблення* (2019) 3 *Вісник кримінального судочинства* 90–99

³ Гора І. *Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні* (2012) 9 *Закон и жизнь* 35–38

⁴ Шепітько М. В. *Спосіб вчинення злочину як ознака складу злочинів проти правосуддя* (2015) 4 *Форум права* 330–335

⁵ Єнікеєв М. І. *Юридическая психология: учебник для вузов* (Изд. Группа НОРМА-ИНФРА, 2001) 517

злочинець використовує, реалізуючи свої наміри. У деяких випадках спосіб вчинення злочину визначає кримінально-правову норму і зумовлює караність діяння, зважаючи при цьому на небезпеку способу вчинення злочину для об'єкта зазіхання, частоту його реалізації на практиці та юридичну можливість криміналізації¹.

Детальний аналіз способу вчинення злочину в кримінально-правовому розумінні здійснив М. І. Панов, який запропонував під способом злочину розуміти певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, які особа застосовує в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання на охоронювані законом суспільні відносини, та які поєднані з вибіркоким використанням засобів учинення злочину.²

Спосіб вчинення злочину, на думку Г. Г. Зуйкова, являє собою систему взаємоумовлених рухливо детермінованих дій, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину, які пов'язані з використанням відповідних знарядь і засобів, а також часу, місця та інших сприятливих обставин об'єктивної обстановки здійснення злочину³.

Найбільш влучним, на нашу думку, є визначення способу вчинення злочину, що запропонував Р. С. Белкін. На його думку, спосіб учинення злочину – це система дій з підготовки, вчинення і приховування злочину, які детерміновані умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особи. Спосіб учинення злочину може бути пов'язаний з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів, умов місця та часу. Як правило, дії з підготовки, вчинення і приховування злочинів об'єднані загальним злочинним задумом; проте у деяких випадках може мати місце самостійний спосіб приховування злочину (якщо приховування не входить до загального задуму)⁴.

Вищенаведене дає підстави для визначення змісту способу вчинення службового підроблення як дії злочинця, спрямовані на: 1) підготовку до вчинення злочину; 2) безпосереднє вчинення службового підроблення, а саме: а) внесення до документів неправдивих відомостей; б) інше підроблення документів; в) складання неправдивих

документів; г) видача неправдивих документів; 3) приховування злочину.

Підготовка до вчинення службового підроблення документів може охоплювати такі дії: досягнення змови між сторонами про підроблення документів, вид та розмір винагороди за такі дії; придбання нових бланків документів; знахідку втраченого документа; підбір пишучого пристрою; змову з особами про виготовлення ними окремих реквізитів на бланку документа. Окрім перерахованих дій, підготовка до службового підроблення документів може відбиватись у виборі особою способу підроблення, найбільш зручного місця і часу вчинення злочину, а також створення умов, що сприятимуть вчиненню злочину.

Внесення до документів неправдивих відомостей означає включення інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності, до офіційного документа. При цьому форма документа та всі його реквізити відповідають необхідним вимогам.

Інше підроблення документів являє собою повну або часткову зміну змісту документа чи його реквізитів, однак не за рахунок внесення до нього неправдивих відомостей, а шляхом їх виправлень, підчищень, дописок, витравлювань чи використання інших подібних способів. Інше підроблення документів є своєрідним антиподом внесення до документа неправдивих відомостей, оскільки неправдиві відомості у цьому випадку до документа не вносяться, а виправляються або знищуються відомості, що вже є у документі та відповідають дійсності⁵.

Складання неправдивих документів – це повне виготовлення документа, який містить інформацію, що не відповідає дійсності. При цьому форма та реквізити документа відповідають необхідним вимогам⁶.

Видача неправдивих документів означає надання фізичним або юридичним особам такого документа, зміст якого повністю або частково не відповідає дійсності та який був складений або службовою особою, яка його видала, або іншою службовою особою. Видача неправдивого документа матиме місце й у тому випадку, якщо документ був складений приватною особою, але потім був засвідчений службовою особою і виданий нею іншим фізичним чи юридичним особам від імені

¹ Кудрявцев В Н *Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования* (ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998) 215

² Панов Н И *Способ совершения преступления и уголовная ответственность* (Вища школа, 1982) 160

³ Зуйков Г Г *Установление способа совершения преступления при помощи криминалистических экспертиз и исследований* (НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970) 45

⁴ Белкин Р С *Криминалистическая энциклопедия* (Мегатрон XXI, 2000) 334

⁵ Парасюк Н М 'Підроблення як форма злочинного діяння (проблеми кримінально-правового регулювання' (2015) 6 *Юридичний науковий електронний журнал* 183–187

⁶ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 3-х кн. (Форум, 2005)

тієї організації, яку представляє службова особа, що видала цей документ.¹

Як приклад способу вчинення службового підроблення, можна розглянути практику Верховного Суду, який зазначає, що правоохоронець, будучи службовою особою, за заявою потерпілої здійснював досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактом викрадення її мобільного телефону. Це кримінальне провадження перебувало у провадженні слідчого понад чотири місяці. У результаті він склав та підписав постанову про закриття кримінального провадження, до якої вніс відомості про те, що до відділу поліції надійшла заява потерпілої з проханням закрити це провадження, оскільки вона знайшла в куртку мобільний телефон, який випав через дірку в кишені та був у розрядженому стані, а написання заяви було передчасним, і що претензій ні до кого вона не має. Як встановив місцевий суд, потерпіла жодного разу після звернення із заявою про вчинення злочину до відділу поліції не приходила та офіційно письмових звернень, у тому числі й поштою, не надсилала. При цьому місцевий суд звернув увагу на те, що слідчий жодного разу не викликав заявницю. Тобто правоохоронцем було вчинене внесення недостовірної інформації у постанову про закриття провадження.²

¹ Сергеева Д. Б., Топорецька З. М. 'Криміналістична характеристика службового підроблення' (2019) 3 Вісник кримінального судочинства 90–99

² Постанова Верховного Суду Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 04 червня 2020 року справа № 742/318/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89733004>

Окремої уваги заслуговує і спосіб приховування службовою особою власних незаконних дій. Характерними діями, що вчиняються для приховування службового підроблення, є: знищення чи приховання документа, який має ознаки підроблення; приховування інформації про обставини вчинення злочину; приховування справжніх документів, при зіставленні з якими можливо встановити ознаки підроблення; маскування підроблення документів під законну діяльність з боку службових осіб.³

Висновки. Наведене вище надає підстави зробити такі висновки: 1) елементи криміналістичної характеристики службового підроблення пов'язані між собою кореляційними зв'язками, які відображають динамічний характер, зумовлений послідовним розміщенням елементів відповідно до розгортання злочинної діяльності. Вивчення типових способів учинення злочинів спільно з іншими елементами криміналістичної характеристики є ефективним засобом у висуванні припущень та виявлення ознак службового підроблення; 2) спосіб вчинення службового підроблення як елемент криміналістичної характеристики включає в себе підготовку, безпосереднє вчинення злочину та дії з приховання слідів злочину, знарядь злочину.

³ Мозговая Д. А., Волков А. С. *Способы совершения подлогов документов как основной элемент криминалистической характеристики* (Право, 2014) 1–4.

REFERENCES

List of legal documents

Cases

1. Postanova Verkhovnoho Sudu Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 04 chervnia 2020 roku sprava № 742/318/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89733004> (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Belkin R. S. *Kriminalisticheskaja jenciklopedija* [Forensic encyclopedia] (Mehatron XXI, 2000) 334 (in Russian)
2. Enikeev M. I. *Juridicheskaja psihologija: Uchebnik dlja vuzov*. [Legal Psychology: A Textbook for Universities] (NORMA-INFRA, 2001) 517 (in Russian)
3. Kolesnichenko A. N. *Kriminalisticheskaja harakteristika prestuplenij: navch. posib* [Forensic characteristics of crimes: a textbook] (Jurid. in-t, 1985) 93 (in Russian)

Non-author books

4. *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine] : in 3 Vol (Forum, 2005) (in Ukrainian)

Journal articles

5. Hora I 'Poniattia sposib vchynennia zlochynu ta yoho znachennia v rozkrytti ta rozsliduvanni' [The concept of the method of committing a crime and its significance in the detection and investigation] (2012) 9 Zakon y zhyzn 35–38 (in Ukrainian)
6. Kudriavtsev V N 'Henezys prestupleniya. Opyt krymynolohycheskoho modelyrovanyia' [The genesis of crime. Experience in criminological modeling] (1998) FORUM-YNFRA-M 215 (in Russian)
7. Mozgovaja D A, Volkov A S 'Sposoby sovershenija podlogov dokumentov kak osnovnoj jelement kriminalisticheskoy harakteristiki' [Methods of forgery of documents as the main element of forensic characteristics] (2014) Pravo 1–4 (in Russian)
8. Panov N I 'Sposob sovershenija prestuplenija i ugolovnaja otvetstvennost' [The method of committing the crime and criminal liability] (1982) Harkov: Vishha shkola 160 (in Russian)
9. Parasiuk N M 'Pidroblennia yak forma zlochynnoho diiannia (problemy kryminalno-pravovoho rehuliuвання)' [Forgery as a form of criminal act (problems of criminal law regulation) Yurydychnyi (2015) 6 Naukovyi elektronnyi zhurnal 183–187 (in Ukrainian)
10. Serhieieva D B, Toporetska Z M 'Kryminalistychna kharakterystyka sluzhbovoho pidroblennia' [Forensic characteristics of official forgery] (2019) 3 Visnyk kryminalnoho sudochynstva 90–99 (in Ukrainian)
11. Shepitko M V 'Sposib vchynennia zlochynu yak oznaka skladu zlochyniv proty pravosuddia' [The method of committing a crime as a sign of the composition of crimes against justice] (2015) №4 Forum prava 330–335 (in Ukrainian)
12. Zujkov G G 'Ustanovlenie sposoba sovershenija prestuplenija pri pomoshhi kriminalisticheskikh jekspertiz i issledovaniij' [Establishing the method of committing a crime with the help of forensic examinations and research] (1970) NI i RIO VSh MVD SSSR 45 (in Russian)

**Зелінська І. А. Способи службового підроблення
в системі криміналістичної характеристики злочинів.**

У статті досліджується визначення способу вчинення злочину як елемента криміналістичної характеристики різними науковцями. Розглянуто зміст способу вчинення службового підроблення як дії злочинця, спрямовані на: 1) підготовку до вчинення злочину, що може охоплювати такі дії: досягнення змови між сторонами про підроблення документів; придбання нових бланків документів; знахідку втраченого документа; 2) безпосереднє вчинення службового підроблення, яке включає такі дії: а) внесення до документів неправдивих відомостей; б) інше підроблення документів; в) складання неправдивих документів; г) видачу неправдивих документів; 3) приховування злочину: знищення чи приховання документа, який має ознаки підроблення; приховування інформації про обставини вчинення злочину та інші дії.

Елементи криміналістичної характеристики службового підроблення пов'язані між собою кореляційними зв'язками. Вивчення типових способів учинення злочинів спільно з іншими елементами криміналістичної характеристики є ефективним засобом у висуванні припущень та виявленні ознак службового підроблення.

Ключові слова: *спосіб злочину, службове підроблення, підготовка до вчинення злочину, вчинення службового підроблення, приховування злочину.*

**Зелинская И. А. Способы служебного подлога
в системе криминалистической характеристики преступлений.**

В статье исследуется определение способа совершения преступления как элемента криминалистической характеристики различными учеными. Рассмотрено содержание способа совершения служебного подлога как действия преступника, направленные на: 1) подготовку к совершению преступления, которая может включать следующие действия: достижение сговора между сторонами о подделке документов; приобретение новых бланков документов; находку утраченного документа; 2) непосредственное совершение служебного подлога, которое включает такие действия: а) внесение в документы ложных сведений; б) иную подделку документов; в) составление ложных документов; г) выдачу ложных документов; 3) сокрытие преступления: уничтожение или сокрытие документа, имеющего признаки подделки; сокрытие информации об обстоятельствах совершения преступления и другие действия.

Элементы криминалистической характеристики служебного подлога связаны между собой корреляционными связями. Изучение типичных способов совершения преступлений совместно с другими элементами криминалистической характеристики являются эффективным средством в выдвижении предположений и выявлении признаков служебного подлога.

Ключевые слова: способ преступления, служебный подлог, подготовка к совершению преступления, совершение служебного подлога, сокрытие преступления.

Zelinska I. A. Methods of official forgery in the system of forensic characterization of crimes.

The article examines the definition of the method of committing a crime as an element of forensic characteristics by different scientists. The content of the method of committing official forgery is considered as the actions of a criminal aimed at: 1) preparation for the commission of a crime. It may include the following actions: conspiracy to forge documents; acquisition of new forms of documents; finding a lost document. 2) direct commission of official forgery, which includes the following actions: a) entering false information into documents; b) other forgery of documents; c) drawing up false documents; d) issuance of false documents., 3) concealment of a crime: destruction or concealment of a document that has signs of forgery; concealment of information about the circumstances of the crime and other actions.

The elements of the forensic characterization of official forgery are interrelated. The study of typical ways of committing crimes together with other elements of forensic characterization is an effective means of making assumptions and identifying signs of official forgery.

Keywords: *method of crime, official forgery, preparation for committing a crime, committing official forgery, concealment of a crime.*

Стаття надійшла до редакції: 14.03.2021 р.

Прийнята до друку: 23.04.2021 р.